

Ammattikasvatus- filosofiaa: muutos uhkana vai mahdolli- suutena ammatti- kasvatuksen olemuk- selle?

Markku Tuominen

Lehtori, TM

Kaurialan yläkoulu, Hämeenlinna

markku.tuominen@hameenlinna.fi

Jari Wihersaari

Sivistysjohtaja, FT

Hattulan kunta

Jari.wihersaari@hattula.fi

Tiivistelmä

Ammattikasvatuksen olemuksen ja ammatin käsitteen selvittely on ammattikasvatustutkimuksen alaa. Muutosten keskellä filosofinen pohdinta on yhä ajankohtaisempaa, ja Ammattikasvatustutkimusfilosofia-teoksen ilmestymisen jälkeen (2006) muutos ja sen vauhti näyttävät entisestään kiihtyneen yhteiskunnassa.

Koulutuspoliittiset määrittelyt (yleissivistävä-ammattillinen) eivät ole ammattikasvatuksen olemuksellisia määrittelyjä.

Olemuksen määrittelyyn vastauksia voidaan hakea tutkimuskohteen kautta, jolloin ammattikasvatus ilmionä avautuu ammattiin kasvattamisen ja ammatillisen kasvun kautta. Ammattikasvatus on siis käsitteenä laajempi kuin pelkkä kasvatus.

Tämä olemuksen määrittely vaatii ammatin käsitteen selvittelyä. Lähtökohdaksi nousee koulutuksen ja työn ohella ammatillinen, yksilö. Tämä tekee ammatin käsitteestä persoonallisen.

Ammattikasvatustutkimusfilosofia-teoksessa on ehdotettu dynaamisen ammatin käsitettä, jossa yksilön eli ammatillaisen rooli korostuu. Tällöin muuttava ammatin käsite määrittyy yksilön ja yhteiskunnan dialogissa.

Avainsanat: *ammattikasvatustutkimusfilosofia, olemus, ammatillinen, dialogisuus, dynaaminen ammatin käsite*

Ammattikasvatuksen olemuksesta

Saimme kirjoituspyynnön tarkastella ammattikasvatustilafilosofian näkökulmasta tutkimuksen tulevia suuntia ja erityisesti, miten muutos avautuu ammattikasvatuksen olemukselle: uhkana vai mahdollisuutena?

Mannermaisessa filosofiassa (Himanka 2002, Critchley 2001) olemuksen etsintä liittyy fenomenologiseen perinteeseen. Jaottelu olemus (essentia) ja olemassaolo (eksistenssi) on ollut filosofian perustavia erotteluita. Ensimmäistä kannattavien mukaan olioilla on tietty olemus, jälkimmäisten mukaan olemassaolo ensisijainen eikä varsinaista olemusta edes ole.

Muutosten keskellä pitää testata aiempien näkemysten voimaa ja esittää niille kriittisiä kysymyksiä. Näin voi seuloutua luovuttamaton ydin eli ammattikasvatuksen olemus. Ja jos pysyvää olemusta ei löydy ja kaikki menee uusiksi, on syytä kääntyä eksistentialistien puoleen ja rakentaa hänen kanssaan sitten olemassaoloa.

Olemuksen selvittely on ammattikasvatuksen tieteenfilosofian ydinaluetta (Tuominen & Wihersaari 2006, 39–72). Osaltaan se on rajanvetoa muihin kasvatustieteen osa-alueisiin ja moniin lähitieteisiin. Toisaalta se on ammattikasvatuksen omaleimaisuuden paljastamista. Vastauksia voi määrittänyt tutkimuskohteen kautta. Ammattiin kasvattaminen ja ammatillinen kasvu ovat tutkimuksen keskeisiä ilmiöitä. Käsitteenä ammattikasvatus on laajempi kuin pelkkä kasvatus.

Ammattikasvatusta on perinteisesti yhdistetty ammatilliseen koulutukseen ja sen myötä peruskoulun jälkeiseen koulutukseen sekä työelämään (Ruohotie 1991). On syytä kuitenkin huomata, että koulutuspoliittiset määrittelyt (yleissivistävä-ammattillinen) eivät ole olemuksellisia, vaan tiettyyn yhteiskunnalliseen kontekstiin sidottuja.

Jos lähtökohdaksi valitaan ammatit ja eri alojen ammatilliset, avautuu laajempi todellisuus. Väkevä (2004) on John Deweyn pohjalta määritellyt, että peruskoulutuskin on osaltaan ammatillista kasvatusta. Laajimmin ammatillisen kasvun voidaan nähdä alkavan lapsuudesta, ellei jopa syntymästä, edeten varhaiskasvatukseen ja peruskoulun kautta toiselle asteelle ja korkea-asteelle sekä työelämään. Elinikäisen oppimisen ilmiö osana ammatillista kasvua ei laajene kouluvuosista vain aikuisikään ja työelämään, vaan koko elämänkaaren kattaen myös varhaisvuosiin. Näin ammattikasvatuksen tutkimus voi ulottua läpi koko perinteisen kasvatustieteen kentän.

Ammattikasvatuksen olemus ei siis rajoitu tiettyyn ikään tai koulutusmuotoon, kun lähtökohdaksi otetaan ammatit, ammatillinen kasvu ja ammatillainen. Monien tapahtuneiden ja menossa olevien muutosten keskellä tämä näkökulma korostaa muutosta mahdollisuutena ja haasteena, ei niinkään uhkana.

Muutos yhteiskunnassa

Muutos ja sen vauhti on koettu suomalaisessa yhteiskunnassa laajasti Ammattikasvatustilafilosofia -kirjamme ilmestymisen jälkeen. Suomalaisen teollisuuden muutos metsäteollisuudesta kohti teknologiate-

ollisuutta näytti vuosituhaten alussa selvältä, mutta viimeisten vuosien muutokset ovat antaneet aihetta kyseenallistamaan tämän muutoksen suuntaa. Nokia oli parhaimmillaan reilusti yli sadantuhannen työntekijän yritys, ja sen osuus kaikesta tavaroiden ja palvelusten tuotannosta Suomessa oli peräti neljä prosenttia. Muutamassa vuodessa yhtiö romahti maailman johtavasta yrityksestä kriisifirmaksi. Miksi Nokian tarina oli tällainen?

Canalys-konsulttiyhtiön analytiikko Tim Shepherd kertoi Nokian romahtamisen syystä haastattelussa (MOT: Näin Nokia tuhoutui osa II - 18.11.2013) näin:

It was clearly a surprise to hear that a CEO of a major company was allowing a note like that to get out into wider industry... well I mean I think it, what's interesting about it is that it's an acknowledgement that hadn't been made by Nokia before, there were some serious issues. It was a real recognition that Apple and Google and other vendors in the market that Nokia had dominated, had really changed the game and the market had shifted and Nokia had buried its' head in the sand to some extent, and not made the strategic changes that were necessary.

Jotain unohtui menestyksen mukana. Nokian asema suomalaisena mobiililaitteiden innovatiivisena kärkinimenä on menneisyyttä. Nokia on nykyisin verkopalveluja tuottava yritys. Nouseeko uusi yritys kukoistukseen kuin tarujen Fenix-lintu?

Menneisyyden teollisuudeksi monien mieltämä puuteollisuus on taas investoimassa Suomessa, tosin eri tuotantolinjoilla kuin aikaisemmin. Nokian pääluot-

tamusmies on ollut ylityöllistetty yt-neuvotteluiden takia. Onko it-insinööreille enää kysyntää? Onko puunjalostusteollisuudessa tulevaisuuden uusi Nokia?

Kun tarkastelemme teknologian suuntaa ja yhteiskunnan tilaa ammattien näkökulmasta, on todettava, että muutos määrittää olemassa olevaa todellisuutta. Ammattikasvatuksen filosofian hengessä on hyvä pohtia muutosta, sen olemusta ja merkitystä myös filosofisesti.

Filosofian opetuksia muutoksesta

Muutoksen olemuksesta ja merkityksestä kirjoittaneista filosofiista vanhin lienee ensimmäisten luonnonfilosofien joukkoon kuulunut Herakleitos (n. 535–475 eKr.). Herakleitoksen ajattelu muutoksesta ja sen olemuksesta löytyy hänen aforismeistaan, jotka ovat kovin tulkinnanvaraisia. Voidaan jopa kysyä, onko hänellä mitään yhtä johdonmukaista oppia. Tästä huolimatta hänellä on kuitenkin ollut ainakin metafyyminen visio, jolle hän yritti antaa kirjallisesti tyylikkään ilmaisun (Sajama & Aalto-Heinilä 2009).

Herakleitoksen ajattelusta kirjoittaneet norjalaistutkijat Skirbekk ja Gilje (1995) ovat tiivistäneet hänen oppinsa muutoksesta neljään teesiin:

- (1) Kaikki on muutosta.
- (2) Muutos on muuttumattoman lain mukaista.
- (3) Lainomainen muutos tapahtuu vastakohtien taistelun kautta.
- (4) Kokonaisuuden harmonia syntyy osien taistelusta tai vuorovaikutuksesta.

Herakleitoksen tavoin voi todeta, että muutoksen maailmassa yksi asia on

muuttumaton: taukoamaton muuttuminen. Toinen ajatus, joka nousee Herakleitoksen ajattelusta, on dynaamisuuden ajatus. Maailma on muuttuva ja jatkuva dynaaminen prosessi. Muutoksen mahdollisuus tulee tiedostaa ja siihen tulee varautua, mutta sitä vastaan ei voi taistella. Kun paradoksina voi todeta, että muutos on muuttumatonta.

Lohdullista Herakleitoksen ajattelusta on se, että muutoksessa on kuitenkin aina jotain mukana muuttuvasta. Kaikessa muutoksessa jokin muuttuu mutta samalla myös jokin säilyy samana, koska mikään ei synny tyhjästä. Ei voi olla sellaista muutosta, jossa *mikään* ei säily samana – ellei sitten satu uskomaan tyhjästä luomisen oppiin. *Ex nihilo nihil fit*.

Ehkä tunnetuin muutoksen dynamiikkaa käsitellyt filosofi oli Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770- 1831), joka näki historian dynaamisena prosessina. Hegelin mukaan ihmisen ajattelu kehittyi kolmen kehitysvaiheen kautta: teesi-anti-teesi-synteesi, joista synteesistä jälleen tulee uuden vaiheen teesi. Saman ajattelun dialektisen dynamiikan mukaan historia etenee. Keskeistä Hegelin filosofiassa on historiallisen muutoksen korostaminen, joka syntyy dialektisten prosessien kautta. Ongelmana Hegelinkin ajattelussa on muutoksen selittyminen vasta jälkepäin. (Saarinen 1985, 286–299) - *Minervan pöllö lähtee lentoon vasta hämärän laskeutuessa*.

Yhteiskunta, tiede ja muutos

Työelämän ja yhteiskunnan muutokset heijastuvat myös koulutuksen järjestäjiin. Muutos ja sen tarve on huomattu, mutta keskustelu esimerkiksi ammattikorkeakoulun ja

yliopiston työnjaosta on kuitenkin jatkunut lähes muuttumattomana. (Vrt. Tuominen & Wihersaari 2006, 131–132).

Tampereen ammattikorkeakoulun rehtori ja ammattikorkeakoulujen rehtorineuvoston puheenjohtaja **Markku Lah-tinen** ja Saimaan ammattikorkeakoulun rehtori ja rehtorineuvoston varapuheenjohtaja **Anneli Pirttilä** pohtivat ammattikorkeakoulujen ja yliopiston tehtäviä kirjoituksessaan 3.3.2014, jonka otsikko oli: *Suomen korkeakoulumalli ei vastaa nykyajan tarpeisiin*.

Muutoksen tarpeellisuuteen koulutuksen järjestämisessä on kiinnitetty huomiota myös Ammattikorkeakoulujen rehtorineuvosto Arene ry:n 6.5.2014 eduskunnan tulevaisuusvaliokunnalle annetussa lausunnossa:

Arenen näkemyksen mukaan yhteiskunnan ja työelämän muutosten vuoksi työelämän osaamis-tarpeiden ja sen myötä ammattirakenteiden voidaan ennakoida muuttuvan perusteellisesti seuraavien vuosikymmenien aikana. Korkeakoululaitoksen on pystyttävä vastaamaan näihin muuttuviin tarpeisiin maamme kilpailukyvyyn ylläpitämiseksi ja kehittämiseksi.

Filosofi Pekka Himanen kirjoitti paljon kohua herättäneen Sinisen kirjan, joka ohjaa ajattelua kohti muutosta ja sen hallintaa. Kirjan näkökulma on hyvinvoinnin säilyttämisessä, ja sen esitykset liittyvät yhteiskunnan rakennemuutokseen, kestäväan kehitykseen, sen turvaamiseen ja ilmastonmuutoksen torjuntaan. Työelämään liittyen Himanen nostaa koulutuksen ja ennen kaikkea osaamisen jatkuvan kehittämisen muutoksen hallinnan välineeksi. (Himanen 2012, 78).

Yhteiskunta muuttuu, ja kantapään kautta on opittu, että liike-elämässä vain muutos on pysyvää. Himasen ja ammatikorkeakoulujen rehtorien tavoin koulutus nostetaan muutoksen tekijäksi ja hallinnan välineeksi. Mikä olisi muutoksen sisältö? Millaisia ovat ne työtehtävät, joihin koulutuksella valmennetaan? Millaisia tulevaisuuden ammatit ovat, riippuu siitä, mitä ammatilla tarkoitetaan. Koulutuksen ja ammattien välinen suhde on selkeä.

Elinkeinoelämän tutkimuslaitos julkaisi helmikuussa 2014 tutkimuksen, joka sai näkyvän vastaanoton mediassa. (Pajarinen & Rouvinen 2014). Raportin mukaan tietokoneet ja automatisaatio uhkaavat viedä Suomesta 36 % työtehtävistä seuraavan 10–20 vuoden aikana. Sen sijaan palvelualojen tehtävät sekä monimutkaista ajattelutyötä sekä ihmisten välistä kommunikaatiota vaativat ammatit näyttävät olevan paremmin suojattuja. Raportin mukaan asiantuntijatehtävät tulevat säilymään, samoin työt, joissa vaaditaan luovuutta ja intuitiota.

Rouvinen kirjoittaa, että Suomi voi hyötyä muutoksesta, jos yritykset pystyvät nopeasti kehittämään tarvittavaa uutta teknologiaa. Etelä-Suomen Sanomat käsitteli Etlan raporttia 3.2.2014 otsikolla: *Suomi tarvitsee pellepelottomia*. Onko muutoksen hallinnassa kyse vain innovaatioista vai jostain muusta?

Uuden teknologian kehittämisen lisäksi olisi ehkä hyvä pohtia sekä koulutuksen että ammattien sisältöjä. Millainen voisi olla koulutus, joka valmistaa - ei vain nyt havaittuun muutokseen - vaan myös tulevaisuuden muutoksiin?

Muutos ja ammatin käsite

Olemme aiemmin nostaneet keskusteluun dynaamisen ammatin käsitteen, joka itsessään pitää sisällään muutoksen ja näkökulmaa, miten muutokseen voi suhtautua. (Tuominen & Wihersaari 2006).

Ammatin käsitteen olemusta on lähestytty yleensä koulutuksen ja työn kautta, mutta niiden rinnalle on syytä nostaa yksilö eli ammattilainen. Tällöin nousee keskeiseksi kysymys ”kuka minä olen” ja vastaus siihen antaa yksilön tasolla vastauksen kysymykseen, mikä on minun ammattini. Yhteiskunnan pitää sallia tämä kysymys ja tyytyä sen vastaukseen. Tämä on ammatin käsitteen keskeisiä lähtökohtia.

Yksilön rooli ei ole tuntematon ammattikasvatuksen tutkimuksessa. Esi-merkkinä eri ajoilta Helakorpi (1992) on korostanut, että ammatilliseen kasvuun kuuluu sekä ammattiin sosiaalistaminen että yksilön persoonallisuuden kehittäminen. Nokelainen (2014) viittaa määritelmien kompleksisuuteen puhuesaan ammatin oppimisesta työpaikoilla ja nostaa myös esille yksilön roolia.

Mitä dynaamisuus tarkoittaa tässä kontekstissa? Dynaamisuus korostaa ammatin käsitteen muuttuvaa luonnetta. Yksilö ei toimi irrallaan yhteiskunnasta ja sen koulutusjärjestelmästä sekä työelämästä. Ammattilainen suhteuttaa vastauksensa siihen yhteisöön, jossa hän elää. Tässä näkyy dialogisuus ja tästä nousee dynaaminen ammatin käsite. Yksilön ammatillinen identiteetti muodostuu suhteessa yhteisöön, mutta voi muuttua elämän aikana monin tavoin. Taustana voidaan nähdä myös aristoteelinen dynamiikka,

jossa ammatti nousee traditiosta ja kurottaa kohti uutta.

Yhteiskunta korostaa koulutusta, aivan oikein. Ihminen on osa yhteisöä, mutta myös yksilöllinen olento. Ammatin käsitteessä lopulta ratkaisevaa on, miten yksilö eli ammatilainen määrittelee itsensä eli millaisen ammatin tai ammatteja hän omaan persoonaansa identifioi.

Tietty ristiriita on aina olemassa yhteisön ja yksilön välillä. Valtaosa pystyy nämä ristiriidat ratkomaan, mutta äärimmillään yhteiskunnan tasolla ongelmat voivat johtaa totalitarismiin ja yksilön tasolla terrorismiin. Ristiriitoja ratkomaan tarvitaan dialogia yhteisöllisyyden ja yksilöllisyyden välillä.

Kuka voisi vastustaa sellaista muutosta, jossa vanhoja rakenteita ja raja-aitoja kyseenalaistetaan? Kenellä olisi motiivi säilyttää mennyt maailma? Kyse saattaa olla usein vallasta. Dynaamisen käsitteen vaikeutena saatetaan kokea myös sen enustamattomuus. Vuorovaikutuksessa useampi taho vaikuttaa muutokseen. Tämä voi lisätä dynaamisen käsitteen vastustusta: ihminen haluaa usein maailman, jota voi ennakoita ja hallita.

Ammattikasvatuksen keskustelua ovat hallinneet tietyt rakenteelliset jaottelut, kuten teoria-käytäntö, yleissivistävä-ammattillinen ja professio-ammatti. Dynaaminen ammatin käsite syntyy siis yksilön ja yhteisön vuorovaikutuksen tuloksena. Muutoksena yhteiskunnan vallitsevat rakenteet eivät ole lähtökohtana, vaan yksilö eli ammatilainen. Tällöin ammatista tulee myös persoonallinen kysymys.

Tutkimuksen näkökulmasta eri ammatteihin tulee suhtautua tasapuolisesti, ilman yhteiskunnan asettamia val-

tarakenteita. Tutkimus siis ei arvota eri ammatteja suhteessa toisiinsa. Samoin rajapinnoilla olevat ilmiöt voidaan liittää mukaan, eikä tutkimus suoraan rajaa niitä pois. Tämä lienee selityksenä, miksi ammattikasvatuksen kentältä eri ammatilaisten parista on kiitelty uutta avautusta. (Tuominen & Wihersaari 2006, 7, 31-35).

Kun kyse on vuorovaikutuksesta, yhteiskunta voi muuttaa yksilön omaa käsitystä itsestään ja ammatistaan. Mutta toisaalta myös yksilö voi omalla määrittelyllään muuttaa yhteiskuntaa ja ammatin käsitettä sekä luoda uusia ammatteja.

Todellisuudesta nouseva dynaaminen ammatin käsite ei ole ulkokohtaisesti määritelty objektiivinen käsite. Mannermaisen filosofian näkökulmasta tarkastellaan ilmiötä ja sen ilmenemistä, jolloin eksistentiaalis-fenomenologiseen ammatin käsitteeseen liittyy muutos.

Tässäkin muutos näyttäytyy mahdollisuutena, ei kuitenkaan itseisarvona eikä varsinkaan uhkana. Ammatti käsitteenä siis rakentuu ja voi muuttua yhteisön ja yksilön vuorovaikutuksen kautta.

Tutkimuksen tulevia suuntia

Miten tulevaisuus avautuu ja tutkimusta tulisi suunnata ammattikasvatustutkimuksen näkökulmasta?

Ensinnäkin, muutoksen edessä vastakkainasettelu uhka vai mahdollisuus tulee ylittää. Molemmat ovat subjektiivisia kokemuksia ja myös persoonaan liittyviä taipumuksia nähdä maailmaa ja ilmiöitä. Muutokseen voi aina liittää sekä uhkia ja mahdollisuuksia, ja vain mielikuvitus on

rajana. Ajallisessa maailmassa muutos on kuitenkin väistämätön.

Toiseksi, tärkeää on laaja-alainen ammattikasvatuksen ja ammatin käsitteen määrittely sekä näiden jatkuva filosofinen pohdinta. Dynaaminen ammatin käsite on ollut avaus tähän suuntaan, mutta siitä tai muusta lähtökohdasta on syytä jatkaa eteenpäin.

Kolmanneksi, jokaiselle ammattikasvatuksen toimijalle on syytä uudistaa haaste filosofoimaan. Liian usein yritetään lanistaa ajattelun alkuja ja kehoitetaan suutaria pysymään lestissään eli jättämään filosofoinnit viisaammille. Mutta. Jokainen on oman alansa ja elämäntilanteensa asiantuntija ja siitä lähtökohdasta tervehdyttävä syventämään ymmärrystä ammattikasvatuksen luonteesta ja mahdollisuuksista.

Ja filosofian lisäksi tarvetta olisi ainakin ammattikasvatuksen historian sekä psykologian omille yleisesityksille, kuten aiemmin eri tahot ovat jo korostaneet (Tuominen & Wihersaari 2006, 8-9, 32-33).

Lähteet

Ammattikorkeakoulujen rehtorineuvosto Arene ry:n lausunto eduskunnan tulevaisuusvaliokunnalle. http://www.arena.fi/data/dokumentit/3d286ac1-ff42-4893-98fe-2594df8c8ce4_.pdf.

Critchley, S. 2001. Continental Philosophy. Oxford University Press.

ETLA Muistio - ETLA Brief 22. <http://www.etla.fi/wp-content/uploads/ETLA-Muistio-Brief-22.pdf>.

Helakorpi, S. 1992. Ammattikasvatus. Filosofisia ja koulutuspoliittisia perusteita. Juva: WSOY.

Himanen, P. 2012. Sininen kirja. Suomen kestävän kasvun malli. Luonnon kansalliseksi tulevaisuushankkeeksi. Johtopäätöksiä Suomen tulevaisuuslonteolle. Kestävän kasvun malli -tutki-

mushankkeen pohjalta. Helsinki: Valtioneuvosto. <http://valtioneuvosto.fi/tiedostot/julkinen/pdf/2012/sininen-kirja/fi.pdf>.

Himanka, J. 2002. Se ei sittenkään pyöri. Johdatus mannermaiseen filosofiaan. Helsinki: Tammi.

Lahtinen, M. ja Pirttilä A. 2014. Suomen korkeakoulumalli ei vastaa nykyajan tarpeisiin. Kirjoitus Helsingin sanomien vieraskynä-palstalla 3.3.2014. <http://www.hs.fi/kotimaa/a1393736622224>.

Nokelainen, P. 2014. Ammattikasvatus alkaa A:lla. Ammattikasvatuksen aikakauskirja, 16 (1).

Pajarinen, M. ja Rouvinen, P. 2014. Computerization Threatens One Third of Finnish Employment.

Saarinen, E. 1985 Länsimaisen filosofian historia huipulta huipulle Sokrateesta Marxiin. Helsinki: WSOY.

Ruohotie, P. (toim.) 1991. Ammattikasvatuksen tutkimus Hämeenlinnan tutkimusyksikössä 1990-1991. Tampere: Tampereen yliopisto.

Saarinen, E. 1985. Länsimaisen filosofian historia huipulta huipulle Sokrateesta Marxiin. Helsinki: WSOY.

Sajama, S. ja Aalto-Heinilä, M. 2009. Ensimmäinen filosofia. Johdatus metafysiikkaan. <http://wanda.uef.fi/oikeustieteet/nettirungot/METAFYSIIKKAAsyky2009.pdf>.

Shepherd, T. 2013. Näin Nokia tuhoutui, osa II: käsikirjoitus. Julkaistu 14.11.2013. <http://yle.fi/aihe/artikkeli/2013/11/14/nain-nokia-tuhoutui-osa-ii-kasikirjoitus>.

Skirbekk, G. ja Gilje, N. 1995. Teoksessa Innføring i europeisk filosofihistorie med særleg verk på vitenskapshistorie og politisk filosofi. Göteborg: Daidalos.

Tuominen, M. ja Wihersaari, J. 2006. Ammattikasvatusfilosofia. OKKA-säätiön ja Tampereen yliopiston Ammattikasvatuksen tutkimus- ja koulutuskeskuksen julkaisuja. Helsinki: OKKA-säätiö.

Väkevä, L. 2004. Kasvatuksen taide ja taidekasvatus. Estetiikan ja taidekasvatuksen merkitys John Deweyn naturalistisessa pragmatismissa. Oulu: Oulun yliopisto.

